

Przedmowa

Niniejszy podręcznik pedagogiki przeznaczony jest dla studentów przygotowujących się do zawodu nauczycielskiego, dla nauczycieli odnawiających swoją wiedzę pedagogiczną oraz dla studentów rozpoczynających studia pedagogiczne. Jest on zatem wprowadzeniem do pedagogiki.

Pedagogika jest nauką o wychowaniu (kształceniu, edukacji). O przedmiocie pedagogiki mówimy zamiennie i równocześnie: wychowanie, kształcenie, edukacja, bowiem terminy te – rozumiane szeroko – są bliskoznaczne. Rozumiemy przez nie wszelkie warunki, procesy i działania wspierające rozwój jednostki ku pełnym jej możliwościom oraz sprzyjające osiągnięciu przez nią postawy życzliwości wobec innych i kompetencji do aktywności na rzecz dobra własnego i wspólnego we wszystkich strefach życia społecznego.

Jeżeli używamy pojęcia „wychowanie” – w najszerszym znaczeniu – to oprócz nauczania i uczenia się jako działań zmierzających do pozyskania wiedzy i umiejętności, akcentujemy spontaniczne i celowe nabywanie trwałych orientacji wartościujących, względnie stabilnych kompetencji do działania, czyli postaw, kształtowanie spójnych i specyficznych dla danej osoby właściwości zachowania się w zmiennych sytuacjach w różnych okresach życia, czyli charakteru i tożsamości.

Jeżeli stosujemy termin „kształcenie” – też w szerokim rozumieniu – to podkreślamy jedność i nierozzerwalność, równoczesność i niezbędność intencjonalnego rozwijania wiedzy i rozumności, zdolności do przeżywania wyższych emocji moralnych i estetycznych oraz kontrolowania emocji negatywnych, samosterowności motywacji i umiejętności skutecznego działania w różnych sferach i momentach (także krytycznych) życia osobistego, społecznego, zawodowego i obywatelskiego, formowania osobowości z bogatym światem pozytywnych przeżyć, zorientowanej na zadania nie tylko osobiste, ale też pozaosobiste, na stały rozwój w okresie najbliższym i zaplanowany na okresy odległe.

Jeżeli używamy szeroko rozumianego pojęcia „edukacja” – to nie tylko obejmujemy nim wszystkie wymienione wyżej procesy i działania, ale zarazem

włączamy do zakresu tego pojęcia wszelkie zorganizowane czynności nauczania, uczenia się i wychowywania na wszystkich szczeblach: od państwa do organicznych instytucji prowadzących te działania zarówno bezpośrednio (np. rodzina, sąsiedztwo, rówieśnicy, przedszkole, szkoła, uniwersytet, poradnia, społeczność lokalna, samorząd, stowarzyszenia, kluby i organizacje, parafia), jak i pośrednio (np. rząd, parlament, ministerstwo, instytucje zarządzania, oceniania i kontroli czy też treści i formy medialnego masowego przekazu informacji i kultury w telewizji, radiu, Internecie, prasie, książkach, rozrywkowych i rekreacyjnych imprezach masowych, reklamie, modzie).

Bliskość znaczeniowa tych trzech pojęć powoduje, że szkoły wyższe i ich jednostki prowadzące kształcenie, dokształcanie i doskonalenie nauczycieli i pedagogów mają w swej nazwie „pedagogika”, „nauki pedagogiczne”, „nauki o wychowaniu”, „studia edukacyjne”. Popularność terminu „edukacja” w języku angielskim, który ma charakter języka o zasięgu światowym i jest środkiem międzynarodowego porozumiewania się, powoduje, że zaczyna on dominować w dyskursie akademickim i w mowie potocznej.

Do studiowania pedagogiki zachęcamy wszystkich, którzy chcą zajmować się bądź już się zajmują edukacją, wychowaniem, opieką. Warto studiować pedagogikę! Pedagogika bowiem jest nauką praktyczną wspomagającą innych ludzi w ich uczeniu się i rozwoju. Jest zatem wiedzą akademicką, której podstawowe zasoby, kanon próbujemy zawrzeć w tym podręczniku. Zarazem jest też możliwością nabywania mądrości i spełniania się naszej wrażliwości. To znaczy, że studiowanie pedagogiki jest okazją do rozumnego ogarniania relacji pomiędzy jednostką ludzką, jej ciałem i psychiką, jej osobowością i tożsamością a jej światem, jej otoczeniem przyrodniczym, społecznym, kulturowym i politycznym w bliskiej i dalszej skali. Dlatego studiowanie pedagogiki musi wspierać się na opanowywaniu wiedzy z nauk dla niej podstawowych: filozofii – zwłaszcza etyki, psychologii rozwojowej i wychowawczej, socjologii ogólnej i socjologii edukacji, antropologii kulturowej, politologii oraz metodologii nauk społecznych. Te obszary wiedzy zawarte są w odrębnych wykładach i podręcznikach. Nie możemy i nie chcemy tu wyręczać specjalistów tych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych.

Pedagog i nauczyciel, wychowawca i opiekun – to ktoś, kto wspiera rozwój Innego, kto przewodzi ku samodzielności i tłumaczy złożone znaczenia zdarzeń i przeżyć, opowieści i symboli. Dlatego też podstawową właściwością tych osób, ich trwałym „wyposażeniem” duchowym i niezbywalnym nastawieniem jest i powinna być życzliwość i ofiarność wobec innych ludzi, wrażliwość na ich problemy, współczulność wobec ich odczuć i emocji, ich indywidualnych możliwości i tempa uczenia się i rozwoju. Jeżeli takiej podstawowej życzliwości dla innych ludzi ktoś nie odczuwa, niechże porzuci zamysł zostania nauczycielem, pedagogiem, wychowawcą czy doradcą. Bez tej zupełnie podstawowej gotowości wiedza akademicka i możliwość nabycia mądrości pozostaną bezużyteczne. Jeżeli czujesz, że zamiast takiej bezwarunkowej i bezinteresownej życzliwości i ofiarności wobec innych, przeżywasz częściej i silniej zawiść i chciwość, zdobywasz

i zatrzymujesz dobra i blaski świata tylko dla siebie, porzuć, proszę, zamiar uzyskania dyplomu profesjonalisty w zakresie edukacji. Jeżeli uważasz, że współcześnie nie warto próbować pomagać dzieciom i młodzieży w ich rozwoju i uczeniu się, bo i tak czyni to za nas, nauczycieli, wychowawców i rodziców, kultura masowa, rynek i ulica, to nie trać czasu na studiowanie pedagogiki.

Podręcznik ten zawiera elementy wiedzy kanonicznej dla nauczycieli i pedagogów, wiedzy orientującej ich własne wybory i wiedzy instrumentalnej. Do zakresu wiedzy podstawowej i nieodzownej dla tych zawodów zaliczamy przede wszystkim historię wychowania i myśli pedagogicznej zarysowanej niezwykle zwięźle w tomie I przez nestora i mistrza tej subdyscypliny pedagogiki, autora kilkutomowego podręcznika i wyborów źródeł z tego zakresu – Profesora Stefana Wołoszyna. Także wprowadzenie do pedagogiki jako dyscypliny nauk społecznych, autorstwa Doktora hab. Krzysztofa Rubachy, należy do kanonicznej wiedzy pedagogicznej, choć zarazem otwiera czytelnika na „mapy” i „drogowskazy” do samodzielnego poruszania się po współczesnych nurtach i prądach pedagogiki.

Wybór tych nurtów i poszukiwań współczesnej pedagogiki stanowi znaczną część I tomu naszego podręcznika zaprojektowaną i zrealizowaną z udziałem i pod kierunkiem Profesora Bogusława Śliwerskiego, znanego autora podręczników, inicjatora międzynarodowych konferencji oraz publikacji z zakresu pedagogiki i edukacji poszukujących różnych alternatywnych propozycji teoretycznych i praktycznych. Jest to tylko wybór, a nie kompletna i pełna klasyfikacja oraz charakterystyka wszystkich współczesnych wzorów myślenia pedagogicznego (pedagogik) i typów działania edukacyjnego (pedagogii). Pragniemy dać przez to czytelnikowi – studentowi, nauczycielowi, pedagogowi – możliwość pozyskania wiedzy orientującej ich we współczesnej pedagogice i stworzyć okazję do samodzielnego wyboru i akceptacji jednej lub kilku z tych propozycji jako wzorów własnego profesjonalizmu edukacyjnego.

Przez cały wiek XX w pedagogice światowej i polskiej toczył się spór pomiędzy zwolennikami nauczania i wychowania jako przekazu gotowej wiedzy i jej interpretacji oraz urabiania dzieci według stałych wzorów moralnych, pracowniczych i obywatelskich z nauczycielem i programem w centrum uwagi, czyli didaskalocentryzmu, a zwolennikami swobodnego wzrostu dzieci według ich indywidualnych predyspozycji, zainteresowań i potrzeb, pod dyskretną opieką i troską dorosłego opiekuna i w zróżnicowanych formach organizacyjnych, z dzieckiem w centrum uwagi, czyli pajdocentryzmu. Didaskalocentryzm (szkoła tradycyjna, herbartyzm, obiektywizm, esencjalizm, socjologizm) reprezentował poprzez szkołę i nauczycieli interesy istniejącej władzy i utwierdzającej ją i jej kulturę wiedzy. Prowadził do pedagogizmu – traktowania pedagogiki i praktyki edukacyjnej jako narzędzi odtwarzania i utrwalania istniejącego ładu i funkcjonalnej adaptacji każdej jednostki do przeznaczonego jej miejsca. Pajdocentryzm (Nowe Wychowanie, indywidualizm, psychologizm, antypedagogika) redukował rolę pedagogiki i instytucji edukacyjnych do pielęgnowania warunków samorozwoju.

Przez cały ten wiek poszukiwano też „trzeciej drogi”: wspierania rozwoju i pełni możliwości każdego dziecka z poszanowaniem jego indywidualności, ale zarazem dania każdemu szansy korzystania z dóbr kultury narodowej i uniwersalnej, kompetencji do samodzielnego, krytycznego wyboru spośród wielu ofert sposobów i jakości życia, zdolności do samodzielnej komunikacji z innymi w bliskiej i szerokiej sferze kontaktów, ekspresji i działania harmonijnie godzącego interesy własne z tworzeniem świata przyjaznego, „zabliźnionego”. Tą „trzecią drogą” okazał się już przed II wojną światową progresywizm, a współcześnie konstruktywizm.

W tym nurcie umieszczone mogą być, zawarte w II tomie podręcznika, wykłady z teorii wychowania i teorii nauczania. Wprowadzenie do teorii wychowania przygotowali Profesor Bogusław Śliwerski i Doktor hab. Krzysztof Rubacha. Jest to zwięzły przegląd głównych stanowisk i zasad skutecznego wychowania. Zapewne ożywym impulsem do dyskusji nad tą problematyką będzie dołączony tu, napisany z werwą pisarską przez Profesora Zbyszka Melosika, esej o globalizacji i amerykańizacji masowej kultury popularnej jako istotnym czynnikiem współczesnej socjalizacji i inkulturacji. Miejscami zdaje się on być pastiszem postmodernistycznej krytyki właśnie teorii wychowania.

Szczególnie ważną częścią podręcznika, mającą charakter wspomaganie praktycznych kompetencji nauczycieli, są wykłady na temat zasad i metod nauczania w klasie szkolnej napisane przez Doktor hab. Bogusławę Dorotę Gołębiak i zaproszonych przez nią autorów – Doktorów hab. Maję Chomczyńską-Rubachę, Janusza Surzykiewicza i Roberta Kwaśnicę.

Wychowanie i kształcenie pojmowane konstruktywistycznie dążą do uczynienia partnerów procesów edukacyjnych ich podmiotami i autorami, a zarazem zachęcają do stawania się przez nich świadomymi i aktywnymi rekonstruktorami ich świata społecznego, świata zarówno więzi bezpośrednich, jak i odpowiedzialności obywatelskich w trzech wymiarach: lokalnym, narodowym i globalnym. Wdrażają do przygotowywania dzieci i młodzieży zarówno do rozumienia tradycji kulturalnych, jak i do odbioru kultury współczesnej, zwłaszcza samodzielnego krytycznego wyboru spośród wielu ofert kultury masowej.

W opozycji do maksymalizmu i pedagogizmu pedagogiki tradycyjnej, didaskalocentrycznej, a zarazem w opozycji do negatywizmu i redukcjonizmu pedagogiki Nowego Wychowania (pajdocentrycznej), konstruktywizm można określić jako pedagogikę minimalnej interwencji, wsparcia i przewodzenia. Wielki pedagog Profesor Kazimierz Sośnicki w *Podstawach wychowania państwowego* (1933) napisał: „Jeżeli chcesz wychowywać, to wychowuj jak najmniej!”, ale zarazem zalecał kształtowanie i ćwiczenie samodzielnego krytycznego myślenia. W tym też duchu jest zalecenie Erika H. Ericksona, znanego psychologa. Trawestując przykazanie miłości bliźniego, zalecał on wychowawcom i nauczycielom: „Jeżeli kochasz [wychowanka], to pozwól, by przerósł on ciebie!”

Dzięki tekstom Profesora Zbyszka Melosika i Doktor Mirosławy Cyłkowskiej-Nowak wychodzimy poza nasz kraj i możemy pozyskać nieco wiedzy o aktualnych

problemach oświaty za granicą, o problemach tam aktualnie podejmowanych i o kwestiach praktycznych różnie tam rozwiązywanych. Dziś już nie żyjemy w kraju odgraniczonym od innych narodów i kultur. Przeciwnie, świat stał się otwarty i wspólny, przy zachowaniu odmienności różnych społeczeństw i kultur. Dlatego musimy coraz więcej wiedzieć o innych, bliższych i dalszych sąsiadach. I znów jest to tylko wybór obszarów i problemów, a nie kompletna wiedza o nich. Wszak to początek.

Profesor Zbyszko Melosik, jeden z nielicznych świetnych polskich znawców pedagogiki i socjologii edukacji amerykańskiej (i anglojęzycznej), za najważniejszy krąg aktualnych problemów uznał debatę nad napięciami i sprzecznościami, które rodzą się na styku rynku i oświaty. Należą do nich: kwestie ścierania się zasady równej dostępności z regułami rynku, konfliktu masowego dążenia do dyplomów i kształtowania kompetencji do działań skutecznych, zapewniających sukces i rozwój, zagadnienie nierównych szans w dostępie do dobrych szkół wyższych, a także początku i długości trwania kształcenia powszechnego. Przemiany polskie w kierunku demokracji i gospodarki rynkowej czynią tę debatę zagraniczną wielce dla nas aktualną i atrakcyjną.

Tę część podręcznika zamyka tekst Profesora Bogusława Śliwerskiego dotyczący polskich przemian edukacyjnych przełomu wieków, których żywotnym źródłem był kryzys polityczny i wybuch społeczny z lat 1980–1981 oraz konflikt polityczny dekady lat osiemdziesiątych, zakończony Okrągłym Stołem i przełomowymi wyborami wiosną 1989 r.

Dziękuję Paniom Redaktorkom z Wydawnictwa Naukowego PWN – Katarzynie Kaczmarek i Joannie Marek za mobilizowanie nas do napisania tego podręcznika. Za wielki wkład pracy w jego powstanie dziękuję szczególnie Profesorowi Bogusławowi Śliwerskiemu. Wielkie słowa wdzięczności należą się Profesorowi Stefanowi Wołoszynowi za niezwykle w swej zwięzłości wykład historii wychowania. Dziękuję wszystkim autorom za wkład do tej publikacji.

Podręcznik będzie mógł być korygowany w praktyce jego wykorzystania w kształceniu i doksztalcaniu nauczycieli i pedagogów. Prosimy zatem o uwagi i komentarze, służące stałemu doskonaleniu tego środka kształcenia i samokształcenia.

Zbigniew Kwieciński